

О КАРАКТЕРУ РАТА У СРБИЈИ (1941–1945)

Други светски рат, који по величини разарања, патњама, насилној смрти људи и по значају за историјске токове, представља највећи оружани сукоб у досадашњој историји и један је од најкрупнијих догађаја 20. века, био је обележен и антифашистичким ратом и револуцијом у Југославији 1941–1945. године.

Југословенска историографија није до краја истражила и вредновала тај рат и револуцију. Још постоје контроверзе о неким питањима услед тога што се доста дуго због идеолошко-политичких ставова победника прелазило преко неких проблема, а Народноослободилачки рат третиран као једина димензија тог рата, уместо да се он изучава у свом тоталитету.

Критичко промишљање историје рата у Југославији, а тиме и у Србији 1941–1945, тражи од историчара да се супротставе разним облицима идеологизације, вулгаризације и ирационалног прилаза том рату, јер без таквог приступа нема научног рашчлањавања и рационалног сагледавања прошлости, а тиме и садашњости.

Историјска истраживања, нова сазнања, неминовно увек траже превредновање постојећих оцена, јер историјска наука не зна за коначну, већ само за научну истину.

Писати о Народноослободилачком рату и револуцији у Србији сада је лакше него раније: социјалистичка револуција, која је произашла из тог рата и победила, сишла је са историјске позорнице, а то је један од услова за објективно писање о њој; завршени су процеси које је она покренула; постали су доступни и нови извори, све се више ослобађамо митоманског схватања историје, која је била више година поприлично идеологизована, а тиме и злоупотребљавана, а то је у савремену историографију увело једну од најефикаснијих цензура – аутоцензуру и сл.

То, међутим, не значи да и сада нису присутне неке отежавајуће околности код критичког промишљања савремене историје и пропитувања досадашње историографије: политичка и национална атмосфера је прегрејана, поражени у Народноослободилачком рату и револуцији, годинама потиснути и фрустрирани хоће рехабилитацију по сваку цену, нудећи своју истину о том рату као једино важећу, а бивши победници су огорчени не само због деградације револуције и сопствене детронизације, него и због све критичнијег односа историчара према тој револуцији и њиховом делу.

По нашем мишљењу рат који је вођен у Југославији, односно Србији, 1941–1945, по свом карактеру, био је народноослободилачки, револуционарни (револуција) и грађански. У досадашњој историографији нису биле спорне његове прве две одреднице. Међутим, дуго се није могло рећи да је то био и грађански рат, мада се писало, чак и у уџбеницима, да је он био братоубилачки. Такав однос само сведочи о неким одликама бившег југословенског система, о жељи да се појаве не називају правим именом, о неким трагичним заблудама, о потреби да се догађаји у том рату не приказују какви су били него како се то из идеолошко-политичких разлога желело приказивати.

*

После слома Краљевине Југославије, у априлском рату 1941, који је уследио као одмазда за 27. март, српски народ је доведен у најнезавиднији положај у модерној историји, у поређењу са другим европским и југословенским народима. Остао је без своје државе, Београд је порушен бомбардовањем, био је изложен геноциду у име стварања етничке чисте хрватске државе, његове антиокупационе снаге гурнуте су у јесен 1941. у грађански рат. Срби су, такође, били изложени прогону са Косова и Метохије и из Македоније, над њима је спровођена политика денационализације у југоисточној Србији, анектираној од стране Бугарске. Србија је била окружена непријатељским државама и режимима. На Сави, Дунаву и Дрини, била је Независна Држава Хрватска (НДХ), Бугарска је претендовала на српске територије све до ушћа Мораве, Мађарска на Бачку и Барању, Албанија на Косово и Метохију, муслимани у Санџаку ступили су у колаборацију са Италијанима, црногорски сепаратисти водили антисрпску политику, мађарски окупатор вршио масакре над Србима, фолксдојчери у Банату добили су статус владајућег народа. Србија је сведена на територију од пре Берлинског конгреса.¹

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) није прихватила такво стање него је после напада Немачке на Совјетски Савез у лето 1941. започела борбу против окупатора, борбу за освајање слободе и власти. Та борба је названа – народноослободилачка, њоме је означен рат против окупатора и социјалистичка револуција, чији је циљ био обнова, стварање нове југословенске државе и социјалистичког друштва.

Српски народ и његове водеће снаге у Другом светском рату се групишу: око Народноослободилачког покрета (НОП), кога предводе комунисти, око четничког покрета Драже Михаиловића, иза кога је стала (стала) избегличка влада и краљ, и око присталица колаборације са оку-

¹ Вид.: Б. Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939–1945*, Београд 1992; Ј. Марјановић, *Устјанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*, Београд 1963; В. Глишић, *КПЈ у Србији 1941–1945*, Београд 1975.

патором, које предводе генерал Милан Недић и вођа профашистичког „Збора“ Димитрије Љотић.

КПЈ као партија интернационалне идеологије и социјалне револуције, чија је снага била у кризи старог друштва, антиокупаторском и слободарском расположењу народа, српског пре свега, у јакој и прекаљеној организацији и у међународном упоришту у Коминтерни, односно у Совјетском Савезу, определила се за офанзивну антиокупаторску борбу, као пут не само за ослобођење земље од окупатора него и за освајање власти.

Четнички покрет Д. Михаиловића, који је по настанку и карактеру представљао антиокупаторску снагу и био за очување монархије и буржоаског друштва, определио се за дефанзивну стратегију отпора, док западни савезници не сломају силе Осовине.

Присталице колаборације са окупатором, које су предводили М. Недић и Д. Љотић, везали су судбину Србије (и своју) за победу Трећег рајха и Хитлеров „нови европски поредак“, не видећи да у њему нема места за Србију. За југословенску избегличку владу и западне савезнике, они ће бити најгори квислинзи, а за НОП – издајници.

Шта поменуте снаге прокламују, какав програм нуде, за шта се залажу и оружане боре? Због ограничености простора, указаћемо на све то укратко, у назнакама.

а) *Народноослободилачки покрет*. После напада Немачке на СССР (22. јуни), позива Коминтерне (1. јули) „Куцнуо је час када су комунисти дужни подићи народ на отворену борбу против окупатора“ и одлуке Централног комитета КПЈ (4. јули) о отпочињању оружане борбе, која је била израз схватања о пролетерском интернационализму (императивна подршка првој земљи социјализма), Покрајински комитет КПЈ за Србију позвао је (5. јули) прогласом српски народ у борбу против окупатора, јер је питање било „бити или не бити“.²

Почетком јула 1941. образовани су Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда за Србију и прве партизанске јединице, које убрзо прерастају у партизанске одреде, чиме је српски народ ставио до знања немачком, италијанском, мађарском и бугарском окупатору да не прихвата ропство и „нови поредак“, што је било у духу српске историје.

У Србији је током јула регистровано 220 саботажа, а до средине августа образован је 21 партизански одред.³

Најизразитији субјект отпора били су комунисти, за које је устанак био не само борба против окупатора него и облик остваривања револуционарне перспективе. Они су подстицали омасовљење устанка и тражили ширење његове основе и савез са свима који желе да се боре против окупатора. Комунисти су своју стратегију ослобођења земље ста-

² *Истио*; *Документи централних органа КПЈ, НОР и револуција, (1941–1945)*, књ. 1, Београд 1985, 65.

³ *Истио*.

вили у функцију социјалне револуције, али су настојали да то прикрију. Изашли су на политичку и ратну сцену као активна и значајна снага. Немачка је на све то одговорила покретањем својих оперативних дивизија против побуњеника, а репресалијама против народа.

Упркос репресалијама над народом, јер су сматрали да су жртве у антиокупаторској борби нужне и да оне неће народ заплашити него још више мобилисати у борбу и да борбена солидарност народа представља предуслов победе, комунисти су не одустајући од свог револуционарног програма формулисали своју народноослободилачку стратегију, са којом ће и победити. Шта је њена суштина?

- Покретање и развијање оружане борбе против окупатора и у том циљу стварање народноослободилачке (партизанске) војске, као ударне силе Народноослободилачког покрета;

- стварање нових органа власти – народноослободилачких одбора, који ће постати основни облик политичког организовања на платформи НОП-а и гаранција будућег друштвено-политичког преображаја;

- очување државног јединства Југославије и њених народа;

- истицање и оживотворење принципа да је ослободилачка борба подједнако ствар сваког појединог југословенског народа и да они само властитом борбом могу изборити право да одлучују о својој судбини, што им је отварало перспективу националног ослобођења и истинске националне равноправности.

Присуство снажних окупационих трупа у Југославији, Србији пре свега, њихова непрестана офанзива против жаришта устанка, а особито у западној Србији (Ужичка Република) и масовне репресалије над народом, српским посебно (Краљево, Подриње, Крагујевац и сл.), нису успели да слома ослободилачки покрет и знатније умање утицај КПЈ у народу.

Водећи партизански рат, оружане снаге НОП-а, особито после формирања пролетерских и ударних бригада, шириле су устаничка жаришта и нове ослобођене територије. Захваљујући томе, постепено се формирала физиономија друштвених односа, којима је доминирао Народноослободилачки покрет, а у њему КПЈ.

После неуспеха окупатора и снага контрареволуције да током 1941–1942. угуше НОП, неминовност промене носилаца власти недвосмислено је изразила оснивачка скупштина Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ) у Бихаћу, новембра 1942. АВНОЈ је позвао народе Југославије да јединственом борбом против фашистичког поретка и окупатора остваре „истинску и праву демократију и да изграде једну слободну, независну и братску заједницу“.⁴

Стварање АВНОЈ-а дало је снажан импулс ширењу НОП-а, ослободилачког рата и револуционарних процеса. КПЈ је оружаном борбом, којом је руководила, и политичком акцијом о судбоносним питањима, као

⁴ М. Пијаде и С. Нешовић, *I и II заседање АВНОЈ-а*, документи, Београд 1953.

што су ослобођење земље, обезбеђење истинске независности и националне равноправности и изградња друштвеног уређења у коме ће доминирати интереси радног народа и бити остварене његове демократске тежње – стварала јединство најширих народних слојева и југословенских народа.

Процес стварања нове народне власти и њеног прихватања од народних слојева, изражавао је степен револуционарног расплета. Прелом је дошао после великих битака НОР-а 1943 (Неретва, Сутјеска) и био изражен у државотворним одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, 29. новембра 1943. у Јајцу. Њима је решено основно питање револуције – питање власти, а то је имало реалну основу у степену развоја нове, народне, револуционарне власти, организованости и расположењу народних слојева.

Одлукама Другог заседања АВНОЈ-а утврђени су принципи изградње нове државе са становишта њене многонационалне структуре. Полазећи од права сваког народа на самоопредељење и чињенице да народи Југославије, српски народ посебно, као и силе антихитлеровске коалиције, нису признали разбијање Југославије од фашистичких држава и да су у заједничкој борби показали своју вољу да остану уједињени, АВНОЈ је донео одлуку да се Југославија изгради на федеративном принципу, који ће обезбедити равноправност свим њеним народима.⁵

Чињеница да је НОП представљао најјачу војну и политичку снагу у Југославији (у Србији тек од 1944), а његове оружане снаге контролисале већи део југословенске територије и наносиле све теже ударце оружаним формацијама окупатора и снагама контрареволуције и квислинга, као и интереси даљег вођења рата снага антихитлеровске коалиције – утицали су на западне савезнике да 1943. успоставе непосредне контакте са Врховним штабом НОВЈ и да Техеранска конференција савезничких сила, новембра 1943, пружи подршку НОВЈ.⁶

Одлуке Другог заседања АВНОЈ-а постају темељи нове, друге Југославије. НОП као победнички унутрашњи фактор и велике силе антифашистичке коалиције, изјаснили су се за Југославију, тако да није било праве алтернативе, утолико пре што су супарничке унутрашње снаге биле већ компромитоване сарадњом са окупатором и на прагу коначног пораза.

Значајна је била и подршка коју је НОП-у пружао Совјетски Савез, поготову уколико се ближио расплет југословенске ратне драме, а трупе Црвене армије биле пред ратним тријумфом. У тим условима, Србија је добијала на значају. За Немце, она је била „кључ“ балканске одбране, а за западне савезнике и СССР кључна земља расплета у Југославији.⁷

Све ће то олакшати тешку борбу за међународно признање нове Југославије, које је било отежано због међународног положаја Југославије. Наиме, од свог стварања Југославија је ушла у интересну сферу импе-

⁵ Истио; Б. Петрановић, *АВНОЈ револуционарна смена власић*, Београд 1976.

⁶ Истио.

⁷ Као нап. 1.

ријалистичких сила које се, иако су водиле политику компромиса коју је НОП прихватио, нису лако могле помирити са социјалистичком револуцијом у Југославији.

б) *Четнички њокрећ Драже Михаиловића*. Настао је маја 1941. на Равној гори као носилац континуитета, у априлском рату 1941, разбијене југословенске војске и њеног отпора. Југословенска краљевска влада у Лондону признала је тај покрет као Југословенску војску у отаџбини, а његовог вођу пуковника Драгољуба Михаиловића унапредила у чин генерала и именовала јануара 1942. за свог министра војске, а јула 1942. и за начелника Штаба Врховне команде. Четнички одреди су створени у Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и деловима Хрватске (настањеним Србима), а било је покушаја, али мање успешних, да се створе и у Словенији и Македонији.⁸

У 1941, а понегде и у 1942. години, било је спорадичне сарадње четничког покрета и НОП-а (одржана су и два састанка Д. Михаиловић – Тито), али без значајнијих резултата. Од 1. новембра 1941. долази до отворених сукоба четника и партизана и до сарадње четника са окупатором и другим квислинзима у земљи. Немачки окупатор, иако је знао да је четнички покрет Д. Михаиловића националистички и прозападно оријентисан, прихватио је извесну сарадњу са њиме, користећи га у борби против НОП-а.

Настао као антиокупаторски, четнички покрет је у име тзв. „егзистенцијалне дијалектике“ одабрао дефанзивну стратегију борбе (чекање док савезници не сломају силе Осовине), мада је она била негација укупне српске историје, а офанзивност императив сваког рата, и колаборацију (прикривену, а делом и отворену) са окупатором, ради сламања НОП-а, као највећег, тренутног и потенцијалног, противника.

У сукобима са НОВЈ, четници су трпели губитке, а најтеже поразе су доживели на Неретви 1943. и у Србији у лето 1944, да би 1945. били дефинитивно разбијени и уништени и као покрет и као војска.

Иако су четници од јесени 1941. избегавали офанзивне акције против Немаца и били на њиховој страни у свим значајнијим биткама против НОВЈ, Немци су их примали са резервом, као потенцијалне противнике Трећег рајха. Они су их чак повремено прогањали, заробљене слали у логоре, а Д. Михаиловића два пута уцењивали (1941. и јула 1943, заједно са Титом, са 100 хиљада рајхсмарака у злату). Однос Немаца према четничком покрету илуструје наредба генерала Јолда, начелника Оперативног одељења немачке Врховне команде, од 31. марта 1943. у којој се каже да „након уништења Титове комунистичке државе треба приступити уништењу организације и оружаних снага националног српства под командом Драже Михаиловића... борбена дејства изводити брзо и енергично“.

⁸ Ј. Марјановић, *Дража Михаиловић између Бриџанаца и Немаца*, Београд, Загреб 1979; *Суђење члановима њолийичкој и војној руководсвој оріанизације Драже Михаиловића*, стенографске белешке, Београд 1976.

Четнички покрет Д. Михаиловића био је војничка организација (Врховна команда, сектори, јединице и сл.), али имао је и обележје покрета, чију је идеолошку основу чинио антикомунизам са свим елементима политике и пропаганде. Он се залагао за очување монархије, старих својинских односа, традиције, за велику омеђену, хомогену Србију у новој Југославији, за колективну одговорност (и кажњавање) Хрвата, муслимана и националних мањина за издају у априлском рату 1941. и за геноцид над Србима у НДХ и сл.⁹

Антикомунистички заслепљен, јер је као официр био васпитан у духу верности краљу и одбојности према комунизму као највећој опасности за отаџбину, нацију, поредак, приватну својину, Д. Михаиловић је, као и већина његових команданата, био неспособан да рационално сагледа стварност у земљи и међународне односе (сукоб фашизма и антифашизма) и веровао да ће четничка колаборација бити заборављена, превиђајући прагматизам политике и сматрајући да Велика Британија неће дозволити да Србија падне у руке комуниста.¹⁰

Однос четничког покрета према НОП-у најбоље илуструју наредбе Д. Михаиловића. Тако он 30. јула 1942. поручује својим командантима: „Комунисте требите без милости свим средствима“; јула 1943. упозорава своје команданте у Србији да је комунистичка опасност једна од највећих и наређује: „те злотворе уништавајте без милости“, јер ће покушати да четнике омету „у ослобођењу отаџбине коју они не признају“; у лето 1944. када је дошло до продора дивизија НОВЈ у јужну Србију и коалиције Немаца, четника Д. Михаиловића и Српске државне страже М. Недића против њих, Д. Михаиловић 28. јула 1944. наређује четничким јединицама да Србију очисте од комуниста и њихових симпатизера, да „ликвидирају све комунисте у Београду“ јер он „не сме пасти у њихове руке“, да поступају без милости, да не бирају „средства за борбу“.¹¹

Да односи четничког покрета и НОП-а немају само војничку, већ првенствено политичку, класну димензију, не сведоче само четнички већ и неки документи НОП-а. Тако су, на пример, преговори представника Врховног штаба НОВЈ са Немцима марта 1943. били превасходно усмерени против четничког покрета. То потврђује и став Врховног штаба НОВЈ од 29. марта 1943: „најважнији наш задатак јесте уништење четника Д. Михаиловића“. Ликвидацију четничког покрета као најважнију „стратешко-политичку задаћу“ руководство НОП-а формулише и октобра 1943. године.¹²

⁹ Истио.

¹⁰ Истио, као, нап. 1.

¹¹ *Зборник НОР-а*, том XIV, књ. 1, 208; *Зборник НОР-а*, том XIV, књ. 2, 192; Архив Војноисторијског института (АВИИ), к. 82, рег. бр. 17/2; вид. Б. Петрановић, *Србија у Другом светском рату, 1939–1945*, Београд 1992.

¹² Мишо Лековић, *Мартировски процеси 1943*, Београд 1985; АВИИ, ф. НОП, к. 119/2, рег. бр. 4–1.

Дефанзивна стратегија четничког покрета Д. Михаиловића је са становишта будућности морала дати негативан резултат. Иза ње се крила идеологија *status quo* и неразумевање политичког и социјалног динамизма Другог светског рата и заплета у оквиру антихитлеровске коалиције, која је тражила већу борбену ангажованост. Четнички покрет је спроводио терор над сопственим народом који се опредељивао за НОП и борбу против окупатора превиђајући његову традицију слободарства. Услед свега тога, антифашистички по настанку, а колаборационистички у пракси, не само да је условио и убрзао губљење друштвене базе и подршке у сопственом народу, већ је и сам постао жртва такве стратегије и политике, као и део народа који га је подржавао.

в) *Генерал Милан Недић и Димитрије Љојић, носиоци колаборације у окупираној Србији (1941–1944)*. После разбијања и поделе Југославије априла 1941, у њој су успостављени вазални и профашистички режими. У Србији је, прво, постављена Комесарска управа, на челу са М. Аћимовићем (1. мај 1941), која је била извршно-управни орган војноокупационе управе Немачке, а 29. маја 1941. немачки генерал Данкелман, командант Србије, за председника владе поставио је генерала Милана Недића.¹³

Недићева тзв. влада „народног спаса“ представљала је негацију југословенске избегличке владе у Лондону, потврђивала немачку тезу да Југославија више не постоји и добила задатак да онемогући (евентуалну) сарадњу партизана и четника, угуши устанак српског народа против окупатора, обезбеди ред и мир у Србији и њене природне ресурсе стави у службу Трећем рајху.

М. Недић је сматрао да Србија нема шта да тражи у сукобу великих сила, да је Југославија била промашај и велико зло за српски народ, осуђивао је краљевску емигрантску владу, али не и краља, која ће га због колаборације децембра 1941. као издајника ражаловати. Веровао је у победу Трећег рајха и његов „нови поредак“, залагао се за стварање велике Србије и интеграцију Срба, уз помоћ Немачке, превиђајући Хитлерову србофобију и немачку расистичку дискриминацију Словена, односно чињеницу да у новом Хитлеровом поретку не би било места за Србију.

Као основни задатак своје владе, М. Недић је поставио пацификацију Србије, угушење народног устанка, победу над НОП-ом и спречавање терора и репресалија над народом. Укупни економски живот земље, под његовом управом, био је потчињен потребама немачке ратне привреде, а духовни, усмерен у правцу ширења немачке културе и одржавања српског народа у покорности, уз спровођење једне врсте културног геноцида над њим.

Немци су у М. Недићу имали доброг сарадника, веровали су му, али нису имали илузије о расположењу српског народа према окупато-

¹³ Вид.: М. Борковић, *Контирареволуција у Србији*, књ. I и II, Београд 1979; М. Борковић, *Милан Недић*, Загреб 1985; вид. нап. 1.

рима. Зато су му дозволили да 31. марта 1942. створи своју војску, Српску државну стражу, са задатком да врши полицијску и граничну службу у окупираној Србији и води одлучну борбу против НОП-а.¹⁴

Српска државна стража се делила на градску, пољску и граничну, бројала око 15–20 хиљада људи, била регрутована од бивших официра и подофицира, жандарма, четника Косте Пећанца и легализованих четника Д. Михаиловића, и за читаво време свог постојања настојала да обезбеди ред и мир у Србији и њену експлоатацију од стране Немачке, водећи немилосрдан рат против НОП-а и његових симпатизера.

М. Недић је током 1942–1944. неколико пута тражио од владе Трећег рајха проширење својих компетенција и прикључење Србији – Санџака, Црне Горе, делова источне Босне и Срема. Те захтеве, као и захтеве за већом самосталношћу у одлучивању и јачању својих оружаних снага, иако су били праћени претњом о подношењу оставке, Немци су одбијали, али то није поколебало М. Недића у служењу Немачкој нити ослабило његову борбу против НОП-а, која је стално појачавана.

Иако није одобравао четнички покрет, нити уважавао Д. Михаиловића, генерал М. Недић је током свог председниковања владом „народног спаса“ сарађивао са тим покретом: крајем 1941. у оружаним акцијама против НОП-а; 1942, када већи број четника Д. Михаиловића бива легализован, односно примљен у редове Српске државне страже; 1943. када после повратка Д. Михаиловића у Србију заједно са четницима воде огорчене борбе против НОП-а у Србији; 1944, када после продора дивизија НОВЈ у Србију долази до коалиције и заједничке борбе Немаца, четника и Српске државне страже, против НОВЈ, али у тим акцијама ове снаге трпе поразе.

У свим говорима и акцијама, уредбама и наредбама, М. Недић је манифестовао приврженост и веру у победу Трећег рајха, одлучност и спремност да се бори против НОП-а, комуниста, као највеће опасности, до коначне победе. Овај став према НОП-у илуструје, поред осталог, Недићев говор припадницима Српске државне страже 1942, када им се обраћа речима: „Сатирите, убијајте и требите тај шљам, тај кукољ из српске народне њиве. Ваше ће се руке посветити, а име овековечити као браниоца отаџбине.“¹⁵

И поред свих напора и залагања, М. Недић није испунио два своја основна задатка – да победи НОП и спаси српски народ од репресалија окупатора.

На истим задацима, као и М. Недић, био је свесрдно ангажован вођа предратног профашистичког „Збора“ Димитрије Љотић. Он је предложио и подржао долазак М. Недића на чело српске владе „народног спаса“ и већ у лето 1941. приступио формирању својих профашистичких оружаних

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

јединица за борбу против НОП-а. На седници Недићеве владе, 15. септембра 1941, формиран су први Љотићеви добровољачки одреди за борбу против НОП-а. Љотићеви добровољци су носили униформу бивше Југословенске војске и били део оружаних снага владе М. Недића.¹⁶

Током јесени 1941. организовано је 12 одреда и успостављена Српска добровољачка команда. Крајем 1942. Недићева влада реорганизовала је Љотићеве добровољачке одреде и од њих формирала Српски добровољачки корпус, састављен од пет батаљона, са око 3.200 војника, а за његовог команданта поставила пуковника Косту Мушицког. Од јануара 1943. Српски добровољачки корпус био је потчињен немачкој команди Србије, која га је финансирала. Припадници одреда полагали су заклетву да ће се неумољиво борити против НОП-а, а нарочито против комуниста и да ће стајати на услузи немачкој војсци, која се бори против истог непријатеља.¹⁷

Укупна активност Српског добровољачког корпуса била је усмерена против НОП-а, а посебно током 1943–1944, када је дошло до војне сарадње Српске државне страже, Српског добровољачког корпуса, четника Д. Михаиловића и Немаца у борби против НОВЈ у Србији.

Као носиоци колаборационистичке политике и квислиншке власти у Србији, М. Недић и Д. Љотић поделили су судбину Трећег рајха, кога су служили до краја и за кога су били везали судбину Србије и своју.

Изложено показује да су наведена груписања била на политичкој и класној основи, а њихови протагонисти програмски супротстављени.

– Комунисти који су организовали и водили НОП чији је карактер био тројак – антифашистички, национално-ослободилачки и социјално-еманципаторски – залагали су се за обнову Југославије као федеративне заједнице, своју политику темељили на југословенству као виду интернационализма, на социјалној и националној еманципацији народа, ослањали се првенствено на Совјетски Савез, али и на западне савезнике, који су због своје политике компромиса, иако нерадо, на крају рата подржали тај програм;

– четнички покрет Драже Михаиловића залагао се за обнову монархистичке, буржоаске Југославије, али са превлашћу омеђене велике Србије у њој, тражио кажњавање криваца за издају у априлском рату 1941. и за геноцид над Србима у НДХ;

– М. Недић и Д. Љотић су негирали сваку обнову Југославије и судбину велике Србије видели под патронатом Трећег рајха, у његовом новом европском поретку.

Таква груписања и програмски ставови искључили су сваку сарадњу НОП-а са друге две групације, које су у њему виделе свог тренутног и будућег највећег противника и прокламујући свој „борбени антикомуни-

¹⁶ Вид.: М. Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934–1945*, Београд 1984.

¹⁷ Исто.

зам“ укупну своју политичку и војну активност усмерили против њега, са циљем да га униште.

Рат који су покренули и водили комунисти у Југославији, Србији, током 1941–1945, против окупатора, а за освајање слободе и власти, на страни савезничке антифашистичке коалиције, имао је специфичну форму и садржај борбе антиокупаторских, антифашистичких снага против не само окупатора, него и против свих снага колаборације, које су истовремено биле и снаге контрареволуције, односно водио се „рат у рату“.

То је определило не само међусобне односе тих снага него и карактер рата у Србији 1941–1945. Поред народноослободилачке и револуционарне димензије, тај рат је имао и карактер грађанског рата. Све је то постепено формирало физиономију друштвених односа у земљи и утицало на ратни расплет, који је у Југославији, Србији добио револуционарни карактер.

MIRO LJUB VASIĆ

OF THE NATURE OF WAR IN SERBIA (1941–1945)

Summary

Following the fall of the Yugoslav state in the April war in 1941, the Serbian people and its leaders are grouped:

- around the National Liberation Movement, headed by the Communists who opted for fighting the invader and for obtaining power,
- around the Chetnik movement of D. Mihailović, which favored the monarchy and the bourgeois regime, and
- around those willing to collaborate with the enemy, led by General M. Nedić and D. Ljotić.

The occupation and this variety of political aims in Serbia, resulted in a war, from 1941 to 1945, which in Serbia was by its nature – a war of national liberation (against the occupying forces), a revolutionary war (the Communists carrying out the socialist revolution) and a civil war (the latter two groups fighting the first group in order to preserve the monarchy and the bourgeois system).

